

Kapittel 1. Den bimodale tospråklige utviklingen

Dette kapitlet beskriver hva bimodal tospråklig utvikling er, og hvordan det kan legges til rette for at en slik utvikling kan skje.

Bimodal tospråklig utvikling for døve og sterkt tunghørte bygger på kunnskap om tospråklighet hos normalt hørende, hvor det å kunne to språk regnes som en berikelse med mange fordeler for barnet. Forutsetningen er at begge språk har lik status og betydning for barnet. Å oppnå en funksjonell tospråklighet er målet, slik at barnet kan bruke begge språkene for å kommunisere, å søke ny kunnskap, å påvirke sin situasjon og å utvikle sin personlighet (Roos, 2009).

En bimodal tospråklig utvikling som består av et talespråk og et tegnspråk for døve og sterkt tunghørte, har i bunnen en basistenkning om barn og språk:

- Utvikling av språk har en essensiell betydning for barnets helhetlige utvikling.
- Hjernen er predisponert for språk og må stimuleres tidlig.
- Barn utnytter alle sanser til språkdanning.
- Barns hjerne har kapasitet til å tilegne seg / lære flere språk samtidig.
- Det er kognitivt utviklende for et barn å tilegne seg / lære mer enn ett språk simultant.
- Barn trenger kontinuerlig en effektiv og mest mulig problemfri kommunikasjon.
- Språk og kommunikasjon er det verktøyet som kobler barnets tankeverden med barnets sosiale læringsaktiviteter.
- De to språkene norsk tale-/skriftspråk og norsk tegnspråk styrker barns språkforståelse gjensidig.
- Tospråkligheten talespråk/tegnspråk består av to likeverdige og funksjonelle språk.
- Barnet og dets to språk og kulturer skal møtes med respekt, og det er pedagogenes ansvar at all samhandling foregår i trygge og positive omgivelser.

Denne basistenkningen beskriver noen grunnleggende prinsipper og forutsetninger som gjør det mulig å anbefale en tospråklig tilnærming for døve og sterkt tunghørte barn.

Denne anbefalingen finner også støtte i flere teorier som beskriver språkutvikling mener Easterbrooks & Baker (2002):

- lingvistisk informasjonsprosesseringssteori (Luria)
- nevro-psykologisk teori (Shaywitz)
- sosial-kognitive teorier (bl.a. Bruner, Muma og Vygotsky)

Luria fokuserer på hvordan språklig informasjon mottas og behandles (korttidsminne, langtidsminne, indre språk), og hvordan informasjon meddeles til omverdenen (ekspresivt språk). Informasjonen kan ha mange former (auditive, visuelle, kinestetiske eller taktile), og språklig modalitet kan ha mange former (lytting, tale, tegn, lesing, skriving). Vellykket kommunikasjon blir avhengig av å velge riktig modalitet tilpasset situasjonen og samtalepartnere.

Shaywitz mener kort sagt at desto flere måter informasjon er presentert og erfart på (auditivt, visuelt og taktilt), desto flere plasser blir den lagret i minnet, og det blir lettere å finne assosiasjoner og å gjenkalle. Hjernen lagrer informasjon og trenger komplette, meningsfulle språkssystemer å behandle. Bilder av hjernens aktivitet viser at talespråk og tegnspråk behandles på samme hjerneområde.

De sosial-kognitive teoriene hviler på ideen om at samhandling er drivkraften i språkutviklingen. Utvikling av språk påvirker utvikling av tenkning.

Viktige faktorer i den bimodalt tospråklige utviklingen

Det må poengteres at det er stor variasjon blant døve og sterkt tunghørte barn og unge i språklige ferdigheter, språkbruk og språkpreferanse; deres evner, sosiale bakgrunn og hvilke pedagogiske tilbud de får eller har fått (Arnesen et al., 2002). Det krever i aller høyeste grad en opplæring som er tilpasset den enkelte.

En vesentlig påvirkningsfaktor i arbeidet med hørselshemmete barns språkdanning er å ha **normale og høye forventninger** til utviklingen. Familien og pedagoger skal ha som mål å bidra til en optimal utvikling av språk og kommunikasjon hos det hørselshemmete barnet, slik at ferdighetene er passende for alderen.

Familien spiller en avgjørende rolle i barnets utvikling på flere måter:

- hvor aktiv og involvert den er i barnets utvikling og opplæring
- hvor god innsikt foreldrene har i barnehagen eller skolens undervisning, som igjen avgjør hvor mye støtte de gir barnet i form av oppmuntring, oppfølging og leksehjelp
- hvordan familien klarer å tilpasse seg og inkludere det døve familiemedlemmet

Etter at hørselshemmingen er oppdaget, blir foreldrene bombardert med informasjon fra "eksperter". De må ta avgjørelser på kort tid; avgjørelser som vil ha store konsekvenser for barnet og for familien. Spørsmålet om barnet skal ha CI, er i dag, for de fleste foreldrene, det letteste spørsmålet å ta stilling til, og mer enn 90 % av norske døvfødte barn får i dag operert inn implantat i cochlea, ofte tosidig. Men spørsmålet om barnets språkutvikling de første leveårene utelukkende skal skje på talespråk, eller om det skal satses på en bimodal tospråklig utvikling, er et vesentlig spørsmål som ofte blir gjort til et dilemma for foreldrene. Velger familien

tospråklighet, er det en stor satsing fordi de fleste ikke har kjennskap til tegnspråk, og det må læres og brukes. Familien i samarbeid med støtteapparatet må arbeide for at barnet møter sine to språk og kompetente språkmodeller.

Den bimodale tospråklige tilnærmingen forutsetter at barnet har **tilgang til rike språkmiljøer og kommunikasjon** for å få **kunnskap om verden**. Slik kan det hørselshemmete barnet komme tidlig i gang med sin utvikling språklig, sosialt, kognitivt og emosjonelt. Mye er avhengig av om nærmiljøet tilbyr barnet de nødvendige betingelsene gjennom et godt **samarbeid** mellom familien, pedagoger og støtteapparatet. Et rikt språkmiljø gir barnet anledning til meningsfull kommunikasjon på begge språkene, tilgang til en rikdom av ord, tegn og begreper, og en rik tilgang til tegnspråklige, talespråklige og skriftlige tekster.

Barn har i utgangspunktet et pragmatisk forhold til språk; de benytter til enhver tid det språket som fungerer best i ulike sammenhenger. Det overordnede for barnet vil alltid være **kommunikasjonsbehovet**. Om barnet får tilgang til et talespråklig miljø og den nødvendige systematiske oppfølgingen, vil barnet snart vise om det kan tilegne seg det talte språket. Er barnet utsatt for tegnspråk i naturlig samhandling, vil alle seende barn tilegne seg det også. Barnet vil vise sine sterke sider og sin språkpreferanse, med andre ord hvilke språk det foretrekker i ulike situasjoner. Det er derfor også mulig at barnets språklige atferd sier, "Ja takk, begge deler" når det gjelder talespråk og tegnspråk.

Det er viktig å legge til at **familiens og nærmiljøets holdning til barnets to språk** også vil påvirke dets språklige utvikling. Det er vanskelig for et barn å tilegne seg og mestre et minoritetsspråk slik som tegnspråk, hvis språket ikke erkjennes og støttes i nærmiljøet. Døve og sterkt tunghørte barn med CI eller høreapparat er audiovisuelle personer som utnytter begge sansene i hverdagen i stort monn. Når omgivelsene ser på barnet som enten visuell eller auditiv, glemmer man lett at barnet er begge deler. Det påvirker hvordan man forholder seg til barnet (Roos, 2009).

For barnet er målet å komme seg i en situasjon hvor det er en aktiv deltaker og ikke går glipp av informasjon og språklige erfaringer. Gir man barnet både tegnspråk og talespråk, får barnet valgmuligheter og kan fungere uavhengig av situasjonen. Da er barnet kommet dit hen at det ikke kan tape språklig eller utviklingsmessig.

Hva er språktilegnelse og språklæring?

Barn er født med evne til språktilegnelse og behov for og vilje til å kommunisere. Det er viktig å presisere forskjellen mellom det å tilegne seg et språk og det å lære et språk. Den er grunnleggende, og mye av den tospråklige undervisningen hviler på denne forskjellen.

Småbarn **tilegner** seg det språket som omgir dem, så sant de har et sanseapparat som gir dem tilgang til språket. Hørende barn tilegner seg talespråk ved å samhandle i et

talespråklig miljø. Seende barn, både hørselshemmete og hørende, tilegner seg tegnspråk ved å forholde seg til et tegnspråklig miljø. Slik språktilegnelse skjer gjennom samhandling og er en naturlig, ubevisst prosess. Den skjer i interaksjon med omgivelsene og hovedsakelig i familien det første leveåret. Derimot er det å **lære** et språk en bevisst, systematisk prosess som innebærer undervisning (Krashen, 1981).

Språktilegnelse og språklæring hos døve og sterkt tunghørte barn

Døve og sterkt tunghørte barn har i utgangspunktet like stor evne til språktilegnelse som alle andre barn. For at språkutviklingen skal komme i gang, må det hørselshemmete barnet ha tilgang til språk som er lett tilgjengelig, til tross for hørselstapet. Det er den daglige interaksjonen som er viktig for den lingvistiske og kognitive utviklingen (Vygotsky, 1962). Avhengig av når hørselstapet blir oppdaget og tiltak satt i gang, kan språkutviklingen til det hørselshemmete barnet være forsinket, men den skal ikke være avvikende; barnet skal gjennom de samme språklige utviklingstrinnene som øvrige barn, og alle skal vise fremgang (Easterbrooks & Baker, 2002). Hvis døve barn skal kunne tilegne seg språk, er det miljøet og nærpersionene som må tilpasse seg barnets språkbehov, fordi barnet ikke kan endre på sine fysiske forutsetninger. Samtidig er barnet i en utviklingsprosess der målet er at det skal utnytte sitt CI eller sitt høreapparat. Miljøet kan derimot i større grad endres og justeres. Barnet trenger et miljø som gir det mest mulig tilgang til rikelig, meningsfull interaksjon med voksne og andre barn. Barnet må erfare store mengder språklige input hvis tilegnelsesprosessen skal kunne komme i gang. Et språkfattig miljø eller et miljø som ikke tar hensyn til barnets faktiske situasjon, vil hemme barnets utvikling. Understimulerte barn blir varig skadet. Det kan være nyttig å kartlegge barnets språkmiljø slik at det eventuelt kan justeres for å gjøre språk tilgjengelig og kommunikasjonen mer effektiv.

Døve og sterkt tunghørte barn kan ha godt utbytte av høreteknisk utstyr og tilpasset, systematisk og relevant lytte- og tale trening i naturlige lekesituasjoner. Så lenge barnet opplever at det har tilstrekkelig tilgang til talespråk som er forståelig og meningsfylt, og så lenge barnet mestrer interaksjon på et talt språk, vil barnet tilegne seg det. Det er klart at hvis det hørselshemmete barnet begynner å produsere tale, vil hørende nærpersioner automatisk respondere på talespråk og støtte denne utviklingen (Mashie, 1997).

Hvis barnet imidlertid ikke har tilstrekkelig utbytte av naturlig tilgang til det talte språket, må talespråk læres. Det betyr en undervisning/trening/terapi som er systematisk, og som involverer lytting, imitasjon, repetisjon, korrigerende og forklaringer. En læringssituasjon er krevende for barnet, foreldrene og pedagogene. En strukturert læringssituasjon er noe helt annet enn den naturlige tilegnessituasjonen. En læringssituasjon krever modenhet, motivasjon og tilgang til det talte språket gjennom de auditive, visuelle (munnavlesning og senere også skrift) og taktile sansene. I en læringssituasjon vil språkutviklingen ofte skje

langsomt, og det er under denne perioden at barnets totale utvikling er sårbar. Barnet trenger et tjenlig verktøy, som tospråklighet, for å holde en jevn progresjon i sin utvikling. Barnet skal jo bruke språk til å lære om verden, seg selv og det sosiale samspillet gjennom et hurtig voksende vokabular.

Tilegnelsesprosessen er den samme på tegnspråk som på talespråk. Har barnet synssansen i behold og får tilgang til et tilfredsstillende tegnspråklig miljø, vil barnet tilegne seg tegnspråk. Etter at barnet har "knekket språkkoden" og de første cirka 50 språklige symboler er på plass, vil man oppleve en eksplosjon i utvidelse av tegnforrådet.

Noe av utfordringen ved å velge en bimodal tospråklig tilnærming de første årene er at tegnspråk er et sjeldent forekommende språk, og at det skal læres av barnets omsorgspersoner i løpet av kort tid. Heldigvis viser erfaring at det er mulig, og tilgjengeligheten til slik voksenopplæring er god.

Språkutvikling er et komplekst samspill mellom biologiske, kognitive og sosiokulturelle faktorer. Barn må ha **full tilgang til begge språkene i tidlig alder** for å tilegne seg dem begge (Petitto, 2002), og nettopp **tilgang** er et nøkkelord (Mashie, 1997).

Hva er tospråklighet?

De fleste mennesker i verden er tospråklige. Det finnes mer enn 6000 talte språk i en verden bestående av færre enn 200 land. Å være tospråklig kan være så mangt. Lingvistene ser tospråklighet som et bredt spekter – fra det å fungere som en innfødt på begge språkene, til det å produsere knapt meningsfulle ytringer på et fremmedspråk (Schirmer, 1994).

Former for bimodal tospråklighet hos hørselshemmete

I litteraturen beskrives flere former for tospråklighet hos hørende, og de gjelder også for hørselshemmete. Det språket som tilegnes først og best, kalles for morsmål eller **førstespråk (L1)**. Språk som læres senere, kalles for **andrespråk (L2) eller fremmedspråk**. Noen barn vokser opp i familier hvor foreldrene har forskjellige morsmål, og barnet har da en **simultan tospråklig utvikling** (Kessler, 1984) og tilegner seg to språk samtidig. Andre tospråklige barn tilegner seg ett språk først, for deretter å tilegne seg eller lære seg et nytt språk. Slik tospråklighet kalles en **sekvensiell tospråklig utvikling**.

I noen tilfeller skjer en **subtraktiv tospråklig utvikling** (Øzerk, 1997). Dette kan eksemplifiseres hos hørselshemmete på to måter. Først et eksempel med et barn som bruker tegnspråk fram til CI-operasjon. Etter operasjonen slutter nærmiljøet til barnet gradvis å bruke tegnspråk. Det skjer fordi det dokumenteres at barnet har en effektiv utnyttelse av hørselen og selv slutter å bruke tegnspråk i sin kommunikasjon med

hørende. I andre tilfeller slutter miljøet rundt barnet brått å bruke tegnspråk etter CI-operasjonen. Det skjer på grunn av en medisinsk og pedagogisk overbevisning om at det må til for å sikre utvikling av talespråket. Men det er ingen empiriske forskningsbevis for at dette er riktig, heller det motsatte. Ohlén & Hendar (2009) viser til forskning på adoptivbarn av Hene (1993), Dalen & Rygvold (1999), og Lindblad (2004), hvor det finnes mange tegn som kjennes igjen også når det gjelder hørselshemmete barn. Språkinnlæringen til den adopterte barnegruppen ble avbrutt under den kritiske perioden. Senere viste det seg at de ofte hadde vansker med leseforståelse og med å forstå abstrakte begreper, selv om dagligtalen deres ble opplevd som flytende og normal.

Ikke bare den språklige og kognitive utvikling blir truet ved fjerning av førstespråket, men i tillegg trues barnets identitet når det språket ikke lenger etterspørres av omgivelsene. Dette fordi språk og identitet er så nært knyttet til hverandre. Dermed er det avgjørende for det hørselshemmete barnets utvikling å fortsette å bruke tegnspråk, slik at barnet holder fram med den påbegynte språkutviklingen, samtidig som det lærer å utnytte hørselen. Å vedlikeholde tegnspråkutviklingen er også tjenlig hvis lyttetreningen ikke gir gode nok resultater (Ohlén & Hendar, 2009).

I andre tilfeller, etter at forsøket med CI og oral opplæring eventuelt ikke har ført fram, skjer en **additiv tospråklig utvikling**. Det vil si at tegnspråk introduseres forholdsvis sent i barnets liv. Dette kan være en farlig vei å gå, siden tegnspråk, som alle andre språk, også har en kritisk periode for den naturlige språktilegnelsen. Hvis man ønsker å oppnå en flytende, avansert språkbruk både på norsk og tegnspråk, lykkes man best hvis man starter med begge språk tidlig (Mayberry, Lock & Kazmi, 2002; Vonen, 2008).

For noen barn som bor langt fra et tegnspråkmiljø, kan det være snakk om **opprettholdelsestospråklighet** (Schirmer, 1994). Selv om flertallet i hjemmemiljøet ikke er tegnspråkbrukere, vil det hørende miljøet rundt barnet anstrenge seg for å vedlikeholde og videreutvikle barnets tegnspråkkompetanse. Slike anstrengelser vil komme barnet til gode også i fremtiden fordi språket er en del av barnets identitet. Ulike tiltak kan settes i verk, som for eksempel at en tegnspråkkyndig lærer bruker tegnspråk i klasseundervisning med hele klassen. Andre tiltak kan være å opprette kontakt med andre tegnspråkbrukere i distriktet, både voksne og barn, at barnet deltar på deltidsopphold på kompetansesenterskolen, og som et supplement, bruk av IKT og fjernundervisning på tegnspråk.

Den tidlige utviklingen av barnets to språk

For alle hørselshemmete barn er tegnspråk det språket som er mulig å oppfatte fra første stund. Nyere studier av hjernen ved hjelp av MRI viser at det finnes en kritisk periode for språkinnlæring under det første leveåret. Språkområdet i hjernen tas i bruk uansett om språket er et talespråk eller et tegnspråk. Det er under det første

leveåret at barnet utvikler evnen til å skille mellom språkets fonemer, om de består av lyder eller håndformer og bevegelser. Denne evnen øker betydelig i denne tidsperioden, for så å avta (Ohlén & Hendar, 2009).

For å fremme den bimodale tospråklige utviklingen hos døve og sterkt tunghørte barn, sier det seg selv at barnet må ha tilgang til begge språk. Det betinger at barnet får kommunisere med gode språkmodeller. Det som kan komplisere situasjonen, er at det er mulig å utføre tegn og snakke samtidig, slik at opplevelsen av rene språkkoder kan bli betydelig redusert. I slike situasjoner hvor blandingskoder blir brukt, lider ofte kvaliteten på språkbruken på begge språkene: Talespråket forenkles, små ord og grammatiske endelser fjernes, språket produseres i et unaturlig tempo, og tonefallet endres slik at noe av den implisitte informasjonen mangler. I tegnspråket blir grammatikken borte, og mange tegn mangler, slik at tegnforrådet blir lite. Totalt sett blir det språklige budskapet forringet.

Det kan være forsvarlig å bruke blandingskoder hvis personen kan begge språkene godt, og hvis koden brukes bevisst.

Nedenfor beskrives utviklingen av de to språkene til bimodalt tospråklige barn: norsk tegnspråk og norsk.

Utvikling av norsk tegnspråk

Wells (1986) gjorde en studie der han fant en klar sammenheng mellom døve barns grad av språkutvikling og mengden av samhandling mellom barnet og foreldrene og andre familiemedlemmer. Nyere forskning på barns tidlige språkutvikling viser at kommunikasjonsstilen og holdningene til foreldrene og andre nærpå personer spiller en betydelig rolle i hvordan språkutviklingen vil forløpe. Forløpet har med kvaliteten, mengden og innholdet å gjøre.

Den aller første tegnspråklige kommunikasjonen

For mange hørselshemmete barn er språklige erfaringsmuligheter redusert på grunn av hørselshemmingen **og** fordi nærpå personer ikke er klar over hvordan de skal effektivisere sin kommunikasjon. Men når miljøet først er på banen, og når døve barn har knekket "språkkoden", om det er tegnspråk eller talespråk, og oppdaget at språk refererer til gjenstander/personer/hendelser som har navn, da vil man oppleve en språklig eksplosjon (Harris 1992).

Babbling er en viktig aktivitet som befester samhold og kommunikasjon mellom foreldre og barn. Petitto (1991) viste i sin forskning at hørende barn av døve foreldre bablet på talespråk og på tegnspråk, såkalt "mabbling". Disse barna brukte rytmiske håndbevegelser, lokalisert foran kroppen, ulikt det som hørende barn vanligvis gjør. Dette viser barns sensitivitet til det rytmiske mønster og egenskaper ved språk, uavhengig av modalitet.

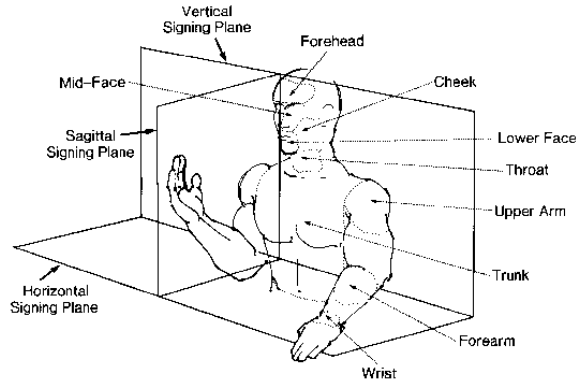
<http://www.utsc.utoronto.ca/~petitto/triptic2.gif>

Det viser seg at også døve barn babler på talespråk i tillegg til at de "mabler" på tegn. Skal barnet utvikle tegnspråk, må dets håndbevegelser og ansiktsuttrykk tolkes som språklige uttrykk. Nærpersoner må overfortolke barnets "mabling", altså gi den mening og respondere på den. Det er på den måten tegnspråkutvikling settes i gang. Det er den samme prosessen som skjer når hørende barn babler på talespråk, og talespråkutvikling settes i gang.

Wells (1986) fant at døve foreldre brukte en forenklet form for tegnspråk med sine spedbarn, såkalt "motherese", på lik linje med hørende foreldre som bruker et forenklet talespråk med sine hørende spedbarn. Døve foreldre brukte enkeltstående tegn, ofte utført med overdrevne, forstørrede bevegelser. Noen tegn var ugrammatiske og utført uten den ikke-manuelle komponenten, for eksempel tegnene for spørreordene HVA, HVOR, HVEM. De skal utføres med sammentrukne øyenbryn, men i kommunikasjon med små barn ble dette utelatt fordi det ville kunne betraktes som et uttrykk for sinne, noe man ikke ville gi uttrykk for overfor barnet.

Harris (1992) forsket på tre døve mødre med døve barn samtidig som hun så på hørende mødre med hørende barn og deres kommunikasjon i barnas to første leveår. Hun fant at de døve og hørende barna som hadde den beste språkutviklingen, hadde mødre som kommuniserte om det som barnet var opptatt av i øyeblikket. Harris konkluderte med at barn trenger å erfare mange ganger at det er en forbindelse mellom et ord/tegn og dét det refererer til, før det forstår hva ordets/tegnets betydning er, og til slutt bruker det selv.

Det er et vesentlig skille mellom tegnspråklig og talespråklig kommunikasjon. Ved bruk av talespråk kan barnet se på det som omtales, og samtidig ta imot språklig informasjon. For eksempel ser barnet en hund og hører det språklige symbolet "hund" simultant. Ved tegnspråklig kommunikasjon er det vanlig å måtte flytte blikket mellom det som omtales og den språklige omtalen. Det er en sekvensiell handling. Dette krever en god del modning og en klar intensjon hos barnet. Harris (1992) fant at hos de døve barna med den beste språkutviklingen, utførte moren tegnet innenfor barnets synsfelt og forlangte ikke at barnet skulle flytte blikket sitt. I stedet for å utføre tegnet i det vanlige tegnrommet, utførte hun tegnet på eller nær den omtalte gjenstanden eller på barnets kropp.

referanse ukjent

Tegnrommet

Etter hvert som barnet modnes, utføres tegnet på den konvensjonelle måten, nemlig inne i tegnrommet. Barnet må se tegnet, men også oppleve og forstå forbindelsen mellom tegnet og det det refererer til. "Timing" er derfor veldig vesentlig. Hvis moren kommenterer noe annet enn det barnet er opptatt av her og nå, klarer ikke barnet å oppdage forbindelsen mellom det det observerer, og det språklige symbolet. Så selv om en mor kommuniserer mye, kan det være mindre effektivt på grunn av den dårlige synkroniseringen (Harris, 1992).

De aller fleste voksne døve er bimodalt tospråklige i varierende grad, og det har de vært siden døveskoler ble etablert (Morgan & Woll, 2002). Det viser seg også at døve mødre til døve barn ikke bare bruker tegnspråk når de kommuniserer med sine spedbarn. De bruker bokstavering med håndalfabetet og talespråk med og uten tegn støtte, slik at den tospråklige utviklingen settes i gang tidlig (Van den Bogaerde & Baker, 2005).

Van den Bogaerde (2000) observerte at døve foreldre ofte bruker færre tegn når de samtaler med sine døve barn enn hørende foreldre bruker ord med sine hørende barn. De brukte færre spørsmål og svar, og satte heller navn på ting som barnet var opptatt av. Analysen av utsagnene til de døve mødrene viste at deres kommunikasjon var mer presis, og det var færre overflødige utsagn enn hos de hørende foreldrene. Det gjorde at barna var oppmerksomme på det som ble sagt, og kommunikasjonen og språklæring var like effektiv som hos hørende – men annerledes.

Utvikling av tegnspråkferdigheter skjer på veldig forskjellige måter hos voksne og hos barn. Hørende foreldre til døve barn lærer tegnspråk som et fremmedspråk. De bruker sitt talespråklige morsmål som grunnlag for å utvikle det nye språket. Det som karakteriserer hørende foreldres tegnspråk, er at de oppfatter og lærer et tegn som en helhet. De vil støtte seg til tegnspråkets ikonisitet. Et eksempel på det er tegnet for MELK. Det forstår og lærer hørende foreldre fordi det ligner på det å melke ei ku. Deres barn derimot **analyserer** nytt vokabular og lagrer det som

”lingvistisk bevis”, som de igjen bruker i arbeidet med å forstå, analysere og lære språkets fonologi, morfologi og syntaks (Kegl, 2002). Tegnspråkets ikonisitet er ikke tilgjengelig for små barn fordi de ikke har den samme erfaringsbakgrunn som voksne. Ikoniske tegn er dermed heller ikke overrepresentert i små barns språkbruk, slik det gjerne er hos deres hørende foreldre (Morgan, Barriere & Woll, 2003).

Døve barn av hørende foreldre vil ofte erfare tegnspråklige input som er langt fra perfekte (Slobin & Hoiting, 2002; Kegl, 2002). På grunn av den medfødte evnen barn har for språktilegnelse, analyserer imidlertid døve barn den språklige input de får, og utnytter det slik at de ofte blir mye flinkere enn sine språkmodeller. Det finnes eksempler på døve barn som har bøyset verb riktig, uten at det har vært en del av den språklige inputen (Kegl, 2002).

I en studie av Janjua et al (2002) var det forventet at hørende foreldre som hadde hatt kontakt med døve voksne, ville være flinkere til å samhandle med sine døve barn enn foreldre uten denne erfaringen. Men slik var ikke tilfellet. Det var ingen forskjell. Det viser seg at hørende foreldre har vansker med å endre sine kommunikasjonsvaner og å tilpasse seg barnets kommunikasjonsbehov. Et eksempel på dette er at foreldrene unnlater å vente til øyekontakt med barnet er opprettet før de begynner å kommunisere. Hørende foreldre har behov for rådgiving og praktiske demonstrasjoner i hvordan man kommuniserer med hørselshemmete barn.

Den videre tegnspråkutviklingen

Tegnspråkutvikling følger et mønster. Barn vil bruke tegnets artikulasjonssted først, så utvikles håndformer, vanligvis med forenklinger og forvekslinger (Becker Karnopp, 2002). Til slutt utvikles de ikke-manuelle komponentene; som Reilly & Anderson (2002) uttrykker det: ”Hands before faces”.

Ola (hørende, 11 md.) ligger på sengen. Mormor, som er tegnspråkbruker, bytter bleien hans mens mor ser på. På norsk med tegn støtte spør mormor: ”Hvor er mammaen din? Hvor er mamma?” Ola tar en knyttet hånd opp til nesen sin. ”Ja, mamma. Mamma er her! Flink gutt! Her er mamma”, sier mormor og gjentar ordet mamma sammen med det riktige tegnet, lokalisert på nesen, men utført med en pekende håndform.

Ansiktsuttrykk spiller en stor rolle i all kommunikasjon. På tegnspråk brukes ansiktsuttrykk også for å uttrykke viktige grammatiske elementer. I sin tegnspråkutvikling vil barnet først bruke ansiktsuttrykk for å vise sine følelser, behag eller ubehag. Mange tegn har et spesifikt ansiktsuttrykk som er en betydningsfull del av et tegn, for eksempel tegn for spørreordene HVOR eller HVA. Barnet vil utelate ansiktsuttrykket på de tidligste utviklingstrinnene. Når barnet klarer å skille mellom ansiktsuttrykk som gir uttrykk for følelser, og de som fungerer som et morfologisk element, vil mimikk brukes aktivt. Det er en viktig milepæl i utviklingen (Reilly & Anderson, 2002).

Studiet til Morgan, Barriere & Woll (2003) viser at tegnspråkvokabularet til barn i alderen to til tre år for det meste består av substantiv. Verb brukes først som enkeltstående tegn uten bøyinger. I slutten av perioden begynner barnet å bøye verb.

Gerd (4 år) kom løpende inn i barnehagen tidlig en mandag morgen. Det var tydelig at hun hadde noe spennende å fortelle. På tegnspråk sa hun, her oversatt til norsk: "En stor hund løp mot meg. Den hoppet opp på meg og slikket meg i ansiktet. Så hoppet den opp på Ola og slikket han i ansiktet også. Vi bare lo." "Var du ikke redd?" "Nei. Hunden var snill." I denne fortellingen viser Gerd at hun har lært å retningsbøye verbene HOPPE og SLIKKE. Samtidig viser hun at hun ikke overgeneraliserer denne regelen, fordi hun uttaler tegnet SNILL på sitt eget kinn.

Hørende foreldre og deres døve barn i to–treårsalder engasjert i boklesing, ble observert av Janjua, Woll & Kyle (2002). De fant at foreldrene som oftest anerkjente barnas kommentarer til boka, men benyttet ikke anledningen til å bruke kommentarene som grunnlag for videre samtale. Fra andre studier er det klart at språkutvikling er avhengig av en samhandling som er barnesentrert. Barn trenger voksne som responderer på og følger opp barnets kommentarer og interesse gjennom lek og samtale.

En sjekklister over den tidlige tegnspråkutviklingen finnes i kartleggingsmateriellet *På vei til å bli en god leser ...* (Pritchard & Zahl, 2008).

Sivert er døv og 3 år. Han og mor leser i en billedbok som viser alfabetet med tegninger. De er kommet til siden med bokstaven S. Sivert sier (oversatt fra tegnspråk) "Se S. Det er min bokstav". "Ja, S er Sivert sin bokstav." Hun bokstaverer hele navnet hans. "S-I-V-E-R-T. Den første bokstaven din er S. Hva er min?" "S. Den samme." "Ja, jeg heter Silje." Sivert peker på bokstaven S i ordet slange. "Ja, slange har S." "Slanger er farlige." "Ikke alle, nei", sier mor. "Den da?" Mor mimer slange med hånden og lager et skummelt ansiktsuttrykk. Hun lar slangen krype oppover Siverts arm. Sivert ler ...

Utvikling av talespråk hos døve og sterkt tunghørte barn

Utvikling av talespråk er viktig for alle hørselshemmete. Det er påfallende hvor stor variasjon det er blant døve og sterkt tunghørte barn, med og uten CI, både i talespråklige og i tegnspråklige miljøer, når det gjelder utvikling av talespråk. Det indikerer hvor lite homogen gruppen er, og hvor komplisert prosessen er.

Nå skjer diagnostisering tidligere enn før, og det høretekniske utstyret er bedre. Det gjør at døve barn i dag har tidligere og bedre tilgang til talespråket. Men både erfaring og forskning viser at utbyttet av CI og høreapparat likevel varierer fra individ til individ (Kunnskapsdepartementet, 2008).

Mange faktorer spiller en rolle i talespråkutvikling hos hørselshemmete. Faktorer hos barnet kan hovedsakelig deles i to viktige områder: barnets biologiske potensial og dets (og familiens og nærmiljøets) motivasjon og interesse. Men vi skal ikke glemme at språkmiljøet rundt barnet og hvordan barnet blir møtt, også spiller en avgjørende rolle.

Det biologiske potensialet handler om barnets evner, om årsaken til, graden av og type hørselstap. Tidspunkt for når hørselstapet oppsto, og om barnet da hadde utviklet talespråk, har betydning. Andre forhold er når hørselstapet ble diagnostisert, hvilke tiltak som ble satt inn, type høreteknisk utstyr, hvor lenge det har vært i bruk, og barnets utbytte av det. Motivasjon, interesse, holdninger og ressurser hos barnet og familien vil også være med og bestemme barnets kommunikative kompetanse og talespråklige ferdigheter.

Det er vesentlig å huske at ingen vil bruke et språk som ikke er funksjonelt for dem. Barnets motivasjon for å tilegne seg talespråk kan bli influert av nettopp hvor mye tilgang det har til talespråk, og hvor meningsfylt det er for barnet (Graney, 1997). Enkelt sagt har barnet en hørsel som gjør det mulig å oppfatte språklyder og kontrollere egen taleproduksjon, og har barnet også kompetente samhandlingspartnere som tilbyr et tilrettelagt og rikt språkmiljø, vil barnet tilegne seg talespråk. Det høres enkelt ut, men som oftest vil det bli en forsinket talespråkutvikling nettopp fordi hørselshemmingen må oppdages før de nødvendige tiltakene kan settes i verk. I tillegg skal foreldre og pedagoger kontinuerlig måtte jobbe bevisst med barnets innlæring av begrep, ordforråd, syntaks og grammatikk. Døve og sterkt tunghørte barn får ingenting gratis når det gjelder talespråkutvikling. De går glipp av mye tilfeldig læring og repetisjon som hørende barn får når de er omringet av lett tilgjengelig tale, overhører andres samtaler, lytter til media, med mer. Hvis ikke utvikling av talespråk kommer i gang på en tilnærmet normal måte, må det læres. Det er fullt mulig, men det er et møysommelig arbeid. I mellomtiden har barnet mye det skal lære om samhandling og om verden. Kunnskapsinnlæring kan ikke settes på "vent" mens talespråket utvikler seg.

Utvikling av en tydelig tale er bare et delmål i språkutvikling til et barn. Språkutvikling er mye mer enn å tale. I likhet med hørende barn, må også alle døve og sterkt tunghørte barn nå de samme milepælene i sin utvikling av talespråk. For å lykkes må barnet få tilpasset, systematisk lyttetrening for å lære å forstå det det hører, og talletrening for å kunne gi uttrykk for det det har hørt og forstått, egne ønsker og tanker. Det er en forutsetning at nærpåsoner til det hørselshemmete barnet har kunnskap om "normal" utvikling av samhandling på talespråk for å kunne hjelpe barnet videre til hver milepæl. Så lenge barnet ikke opplever nytten av tale, der også lytting inngår, er talespråk ikke tilstrekkelig som barnets eneste kommunikasjonsform.

Grovt sett kan det sies å være tre hovedmetoder brukt i lytte- og taletrening hos hørselshemmete. De to første er den orale metoden og totalkommunikasjonsmetoden (TK). Den tredje metoden, den tospråklige metoden, bruker deler av begge disse to metodene slik de er beskrevet nedenfor.

De orale metodene er et fellesbegrep for flere ulike metoder, men felles for dem alle er at de ikke vektlegger innlæring av tegnspråk. Barnet skal lære å samhandle på talespråk og lære å lytte og tale. Hvor stor rolle synet og munnnavlesning får lov til å spille, varierer etter hvilken metode det er snakk om. Imidlertid viser forskningen til Bergeson et al. (2003) at barn som hadde hatt CI i tre år, hadde større språkforståelse ved bruk av både munnnavlesning og hørsel enn bare ved hørselen alene.

Det finnes flere orale undervisningsopplegg, treningsopplegg og terapi som skal gjøre det mulig for døve og sterkt tunghørte barn å tilegne og/eller lære seg talespråk. Men det er lite empirisk data i litteraturen om effekten av de forskjellige metodene. Vi mangler beskrivelser av hva som karakteriserer taleutvikling hos oralt opplærte hørselshemmete (Spencer et al., 2006). I dag ser vi en utbredelse av orale undervisningsmetoder, nettopp fordi det antas at det er større muligheter for suksess med dagens høretekniske utstyr, enn det som var mulig tidligere. Men det må tilføyes at, i kontrast til tidligere, vektlegger dagens orale metoder kommunikasjon i naturlige situasjoner i familien, framfor drill og trening hos en terapeut.

Spørsmålet er om det finnes *én* oral metode som passer for alle døve barn. Svaret er nei. Det er noen døve barn som tilegner seg et funksjonelt språk gjennom bruk av orale metoder. Dessverre lykkes man ikke med alle barn. Hva det er som gjør et opplegg vellykket for noen, men ikke for alle, spekuleres det over. Det er grunn til å tro at barnets intelligens og språklige evner, familiens ressurser og holdninger til utdanning, hvor stor del foreldrene tar i barnets språkopplæring, og krav fra miljøet er av stor betydning. Uansett er det viktig å tilpasse tilnæringsmåten og undervisningsopplegget til det enkelte barnets behov og funksjon og til barnets familie.

Det er flere studier som viser at døve barn med CI har en bedre talespråkutvikling enn døve barn med høreapparater. Likevel er språkutvikling hos begge gruppene forsinket sammenlignet med hørende jevnaldrende, og utvikling av tydelig tale er fremdeles en utfordring for mange (Geers, 2006). Imidlertid viser forskning på døve spedbarn med CI at de utvikler babling og et tidlig ordforråd på en måte som kan sammenlignes med hørende (Geers & Nicholas, 1999). Vi er kanskje ved en ny terskel når det gjelder døve barns talespråkutvikling, men likevel må vi trå forsiktig og ikke satse på at teknologien alene vil løse alt for alle. Barnets behov og utvikling må kartlegges kontinuerlig for å sikre en jevn progresjon og unngå stagnasjon på senere utviklingstrinn.

En oral metode heter **auditory verbal therapy (AVT)**. AVT er et veiledningsprogram

for foreldre som skal bruke lytte- og taletrening med sitt barn. En vesentlig del av AVT-praksis er kartlegging og diagnostisering av talespråkutvikling. Etter kort tid skal foreldrene få en anbefaling om det er realistisk å satse utelukkende på norsk talespråk, eller om bimodal tospråklighet eller annet er et bedre alternativ eller supplement.

Total kommunikasjon (TK) er en filosofi og ikke nødvendigvis en kommunikasjonsmetode. TK anbefaler bruk av alle kommunikasjonsmåter og sanser; visuelle, auditive og tekniske, tilpasset barnets behov. TK har vært utbredt i Norge siden cirka 1980. Det blir ofte praktisert i form av norsk talespråk støttet av tegn. Selv om denne metoden har fremmet hørselshemmete barns selvtillit og kommunikative kompetanse, har ikke elevenes leseferdigheter økt (Mayer & Akamatsu, 1999). Det kan kanskje skyldes mange forhold, som det at bruken av tegn til tale er lite effektivt sammenlignet med bruken av NTS. Kanskje det også har vært for lite fokus på regelmessig lytte- og taletrening (Spencer & Marschark, 2006). Den ukritiske bruken av tegn til tale fratrar barnet muligheten til, og utbyttet av, å sammenligne sine to språk.

Imidlertid kan det se ut som om det er mulig å oppnå delmålet om å utvikle forståelig tale for barn som har utbytte av CI, og som bruker TK. I tidligere studier hvor døve barn brukte høreapparater, var 10–40 % av deres tale forståelig. I de siste studiene av CI-brukere som bruker TK, har taleforståelighet økt til 59–72 % (Spencer & Tomblin, 2006).

Noen foreldre velger **bimodal tospråklighet** for sitt barn med CI. Med hjelp av CI og et godt tilrettelagt språkmiljø og opplæring skal det være mulig å oppnå gode tegnspråklige og talespråklige ferdigheter. **Karlstad modellen** er et eksempel på et taletreningsprogram som også brukes for døve barn med CI som ikke spontant tilegner seg talespråk. Det er mulig å inkludere denne modellen i en tospråklig tilnærming. Språktreningen inngår i hverdagen og utføres av mennesker som er viktige for barnet. Gjennom samhandling utvikles ny språklig adferd hos barnet.

Som sagt, en **bimodal tospråklig tilnærming** skal inkludere elementer fra både den orale tilnærmingen og TK, alt etter barnets evner, ferdigheter og behov.

Oppsummering

For å tilegne seg et språk, om det er tegnspråk eller talespråk eller begge deler, må man være utsatt for tilstrekkelig, tilgjengelig, meningsfull språklig input (Krashen & Terrell, 1983). Akkurat hvor mye "tilstrekkelig" er, kan variere fra barn til barn, men som sagt, hørselshemmete barn trenger mye repetisjon når de lærer talespråk, før "det sitter" og kan sies å være tilstrekkelig. Det er et møysommelig arbeid. Uansett må barn få tilgang til språklig input tidlig i livet, gjennom talespråk og tegnspråk, siden språk er det nødvendige fundamentet for den helhetlige utviklingen.

Forskning viser at normalthørende barn opplever mellom 450 og 650 ytringer per time (Lieven, 2002). Det er grunn til å tro at hørselshemmete barn opplever langt færre, samtidig som deres tilgang til erfaringer med rene språkkoder, i noen tilfeller, kan være begrenset.

Tegn på at kommunikasjonen ikke er tilfredsstillende for barnet, kan vise seg i barnets adferd og kan komme til uttrykk gjennom sinne, frustrasjon, passivitet, eller ved at barnet inntar en rolle i gruppen som "klovn", "tøffing" eller "den snille, stille, usynlige".

Ved å la det hørselshemmete barnet få tilgang til et bimodalt tospråklig miljø i utgangspunktet, setter man ingen grenser for barnets utvikling. Det tospråklige miljøet må være virkelig bevisst og bruke språkene i de situasjonene der hvert språk fungerer best for barnet. Barnet skal ikke bare oppleve blandete koder. Det er ingen "one-size-fits-all"-metodikk eller -miljø. Miljøet må være sensitivt for den enkeltes unike språklige behov (Graney, 1997).